УДК: 94(477)

Мельник М. О., здобувач вищої освіти,
Мельник О. А., здобувач вищої освіти,
Стеблина Н. О., д-р політ. наук, професор,
в. о. зав. кафедри журналістики та соціальних комунікацій,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ВПЛИВ РАДЯНСЬКОГО КІНО НА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ РОСІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА МОВИ В УКРАЇНІ

Анотація. Ця розвідка – дослідження наслідків культурного впливу радянського кіно на сучасних громадян незалежної України – презентує результати опитування щодо цього впливу на підсвідомість українців, народжених до 1991 року. Також з'ясовано, що молоде покоління України, народжене після 1991 року, значно менше піддається впливу радянської, а відтак і російської пропаганди через обмежену обізнаність із радянським кіно, не має тісного емоційного зв'язку з радянською кінокультурою, що знижує її сприйнятливість до радянських наративів і пропагандистських ідей. Оскільки ці фрази і культурні референси втрачають свою актуальність у сучасному мовленні, молоде покоління поступово відходить від ідеологічних впливів, закладених у радянських фільмах.

Ключові слова: кінематограф, крилаті вирази, пропаганда, національна свідомість.

Сьогодні вже ніхто не заперечує, що мова має значення не лише як ідентифікатор нації, вона є виразником культури, свідомості, забезпечує історичну пам'ять і менталітет цілого народу. Довгий час Україна втрачала науковий та культурний потенціал саме через мовний ідентифікатор, адже мовою науки і культури на теренах століттями колонізованої України була російська. Фільми Олександра Довженка, Василя Бикова, Миколи Вінграновського та інших на увесь світ відомих українських кіномитців були продуковані переважно російською, творчість науковців і діячів культури через радянську цензуру обмежувалася пропагандою та просуванням на світовій арені російської мови і культури, так званого російського колоніалізму. Так, 30 січня 1944 року під час розширеного засідання Політбюро ЦКВКП(б) Сталіна обурив написаний за часи Другої світової війни кіносценарій Олександра Довженка «Україна в огні», адже автор своїм геніальним твором посмів підмітити українське в українцях, пробудити національну свідомість, дистанціюватися від волі Москви [1].

Досліджували вплив російських наративів на підсвідомість споживачів екранного продукту засобами радянського та російського кіно А. Канівець, В. Андрущенко, В. Ілляшенко, Г. Чміль, Ж. Безвершук, К. Котенко, Л. Новохатько, Л. Госенко, О. Комар, С. Безклубенко, Н. Капельгородська, П. Померанцев, Ю. Богуцький та інші.

Малодослідженим залишилося засилля крилатих фраз із радянського кіно у повсякденному спілкуванні та популяризація через фільми доби СРСР російської культури у пострадянський період. Тому за мету й ставимо студіювати наші спостереження щодо впливу радянського кіно на підсвідомість українців, народжених в СРСР і в незалежній Україні, через їхню культуру спілкування.

Навіть після здобуття Україною суверенітету й пізніше, після анексії наших територій 2014 і до 24 лютого 2022 року більшість фільмів та популярних теле-

шоу продукували російською мовою, мовляв, краще продаватимуть за кордон у країни колишнього СРСР. Російська музика, кінострічки, контент соцмереж заполонили медіапростір, увійшли в побут громадян, і до сьогодні насаджують російську культуру, витісняють зі свідомості українців націоцентризм, навіюють комплекс меншовартості. Часто навіть у побутовому мовленні людей, старших за тридцять п'ять років, звучать закарбовані надійно в пам'яті колишніх громадян СРСР ідіоми з радянського кіно, і це сприймається в більшості випадків із позитивом співрозмовниками. Зрозуміло, що кіно та телебачення – основний вид відпочинку громадян СРСР.

Досліджуючи роль мови у формуванні світоглядних тенденцій, О. Є. Салогубова зазначала: «Проблема національної ідентичності тісно пов'язана з національним стереотипом. Як будь-який стереотип, він є своєрідним соціальним конструктом, що сприяє орієнтації індивіда в житті, виступає джерелом мотивації соціальних дій останнього» [2]. Тому ми слідом за О. Є. Салогубовою можемо вважати, що мовні конструкти, винесені з радянського кіно, впливають на світосприйняття та світобачення особистості.

Про великий вплив кіноіндустрії з її потужним ідеалогічним потенціалом на підсвідомість населення йдеться у дослідженні Ю. О. Каганова «Кіно та програмування архетипів "радянської людини" (1953–1991): українська версія». Автор зазначає, що навіть українське кіно в радянських реаліях не змогло створити власного націоцентричного обличчя, розчиняючись у загальнорадянському кіномистецтві [3].

Цікаві спостереження А. О. Семеній про те, що кінематограф у СРСР був важливим важелем пропаганди [4]. Спотворюючи історичні факти, радянські кінематографісти малювали ідеальну країну з міфічно щасливими героями, які не мають жодних соціальних проблем [4] («Жить хорошо, а хорошо жить еще лучше!» – «Кавказька полонянка»), чесними і непідкупними судами [4] («Да здравсвует наш суд, самый гуманный суд в мире!» – фраза теж із комедії «Кавказька полонянка»).

Цензура на телебаченні доби СРСР, формуючи радянську людину, виходила з того, що не всі громадяни мають розвинену логіку, тому кінематографісти не лише підводили глядачів до певних висновків, а й прямо акцентували, що саме має засвоїти глядач [5]. Так і з'являлися крилаті фрази з радянських фільмів, які закарбувалися у пам'яті багатьох «народжених в СРСР»: «А если не будут брать – отключим газ!» («Діамантова рука»).

Після розпаду СРСР відійшли в небуття і соцреалізм, і цензура творчості, і пропагандистське кіно, але ті радянські фільми закарбували у свідомості старшого покоління усвідомлення про «адін нарот» та «ми же братья», що й просувають сучасні канали пропагандистів, навіюючи росіянам усвідомлення необхідності «звільняти» українців від українського.

Часто у побутовому мовленні ми чуємо стійкі фрази з радянського кіно, які звучать російською в живому українському мовленні. І це вже не суржик, а вкраплення іншомовних цитат, фраз, що впливають на розуміння тексту, несуть у собі певний підтекст, повертають співрозмовника до радянських реалій.

Протягом вересня ми провели опитування українців різних вікових категорій щодо вживаності у мовленні стійких фраз із радянських фільмів. Брали участь в анкетуванні вінничани різного віку. Умовно позначили всіх реципієнтів: «Народжені до здобуття Україною суверенітету» (особи, старші 35-ти років) та «Народжені в суверенній Україні» (особи до 35-ти років). Розсилка відбувалася у рівних пропорціях, відповідно до вікових категорій. Опитування проводилося анонімно. Зауважимо, що на питання «якою мовою спілкуєтеся повсякденно?» усі респонденти (100 осіб – 100 %) відповіли, що українською.

Активно голосували представники вікової категорії «Народжені після здобуття Україною суверенітету в 1991 році», менш активними були представники категорії «Народжені до 1991 року», що вже може свідчити про рівень громадянської самосвідомості кожної з категорій.

На питання: «Чи чули ви фрази: «Поскользнулся, упал. Очннулся – гипс», «Кто не работает, тот ест», «Не виноватая я, он сам пришел!», «Какая гадость эта ваша заливная рыба!» та інші цитати з радянських фільмів?» 95 % респондентів відповіли «так». Тобто українці часто вживають у мовленні фрази, які запам’ятали більш як 30 років тому. Навіть більше, культура багаторазового перегляду однієї і тієї ж кінострічки призводила до того, що фільми буквально розбиралися на цитати.

Лише 5 % від усіх опитаних не чули у побутовому мовленні запропонованих для упізнаваності фраз і не дивилися радянських фільмів (рис. 1).

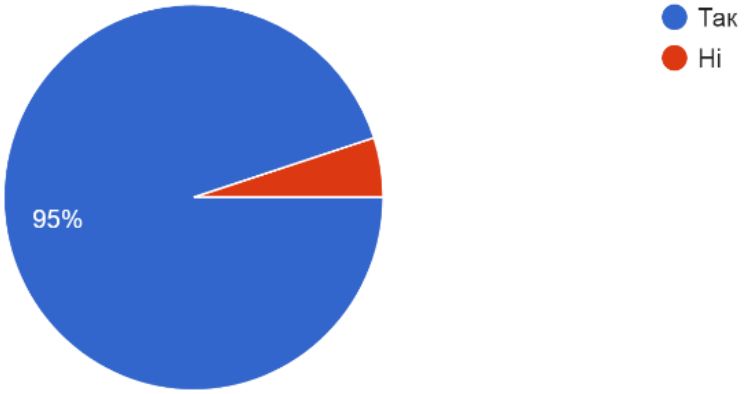

Рисунок 1 – Дослідження частотності прояву проблеми
вживання російських фраз із радянського кіно в мовленні українців

Це підтверджує нашу гіпотезу про значний вплив радянського кіно на свідомість і мовлення цілого покоління українців, що через виховання нового покоління має вплив на мовну палітру «Народжених після здобуття Україною суверенітету».

Але хоч крилаті фрази з радянського кіно і звучать у приватних бесідах, молодь фільмів самих не дивилася, тому й не відчуває позитиву під час озвучення фраз про фейкове щасливе життя радянського народу. Водночас позитивні емоції вищезазначені фрази викликають лише у 28,3 % опитаних, нейтральні – 46,7 %, а негативні – 25 %. Цікаво зазначити, що позитивні емоції були викликані лише у респондентів, які виросли на радянських фільмах, а у народжених піс-

ля здобуття Україною суверенітету подібні фрази викликають, навпаки, лише негативні та нейтральні емоції (рис. 2).

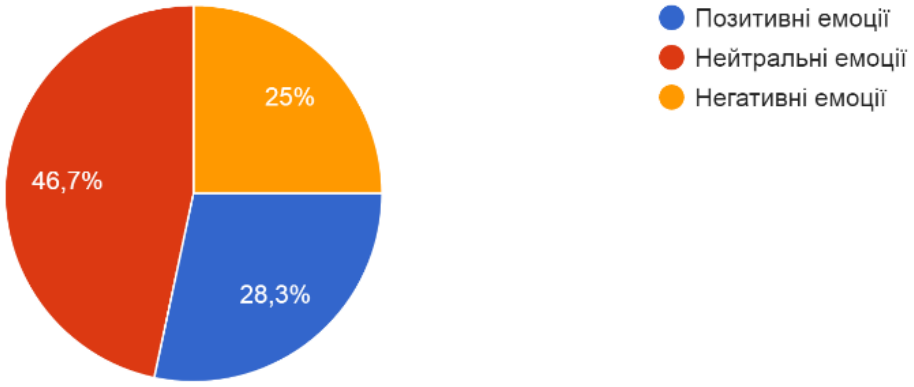

Рисунок 2 – Дослідження впливу сталих фраз із радянського кіно на емоційний стан реципієнтів

Проте у повсякденному мовленні вищезазначені цитати (рис. 3) використовують лише 31,7 % респондентів, народжених до 1991 року. Решта опитаних не вживають подібних фраз і не бачать у цьому сенсу.

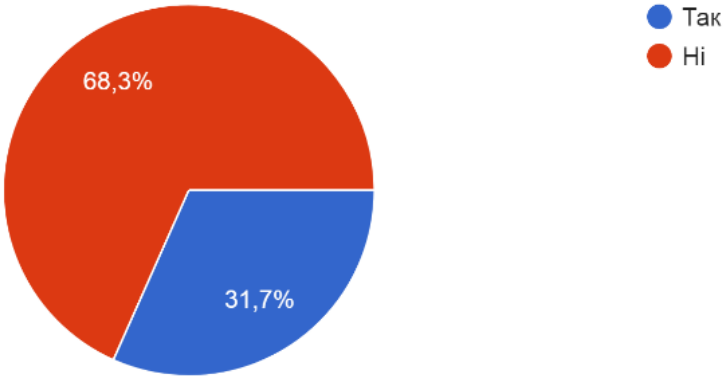

Рисунок 3 – Дослідження вживання самими реципієнтами фраз із радянських фільмів у їхньому мовленні

Висновки. Результати опитування вказують на те, що молоде покоління України, народжене після 1991 року, значно менше піддається впливу радянської пропаганди через обмежену обізнаність із радянським кіно. Хоча 95 % респондентів чули відомі фрази з радянських фільмів, позитивні емоції вони викликають переважно у старшого покоління, яке через радянську пропаганду в кіно та багаторазовий перегляд одних і тих самих кінострічок (бо бракувало коштів на виробництво, а закордонним потрібен був «правильний» дубляж) запам'ятовувало не лише гарно продумані пропагандистами фрази, а й емоцію самого кіно. Молодші респонденти, навпаки, здебільшого сприймають ці фрази нейтрально або негативно.

Це вказує на те, що молодь не має тісного емоційного зв'язку з радянською кінокультурою, що знижує її сприйнятливість до радянських наративів і пропагандистських ідей загалом. Оскільки ці фрази і культурні референси втрачають свою актуальність у сучасному мовленні, молоде покоління поступово відходить

від ідеологічних впливів, закладених у радянських фільмах. Отже, віддаленість від радянського культурного контексту серед молоді сприяє зменшенню впливу радянської пропаганди.

Список використаних джерел

1. Тримбач С. В. Культурно-колоніальна спадщина Росії в українському кінематографі: Проблеми подолання. Стенограма доповіді на засіданні Президії НАН України 19 жовтня 2022 року.

2. Салогубова О. Є. Мова в світоглядних орієнтаціях українців. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2009. Т. 1, вип. 38. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_38_5.pdf (дата звернення: 26.09.2024).

3. Каганов Ю. О. Кіно та програмування архетипів «радянської людини» (1953–1991): українська версія. *Scholarly Works of the Faculty of History, Zaporizhzhia National University*. 2019. Vol. 52, part 2.

4. Семеній А. О. Український кінематограф як засіб пропаганди історичної пам'яті в пост-сталінський період: кваліфікаційна (бакалаврська) робота: 032 Історія та археологія. Вінниця, 2021. 66 с.

5. Kahanov Y. «Ostankino syringe» and a Ukrainian viewer: the influence of TV on shaping a «homo Soveticus». *Scholarly Works of the Faculty of History, Zaporizhzhia National University.* 2018. Vol. 50. P. 185–196. DOI: 10.26661/swfh-2018-50-017 (дата звернення: 27.09.2024).